

*Наталія Миколаївна Оніщенко,
заступник директора з наукової роботи
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-1671-2139*

ПРАВОТВОРЧІСТЬ: ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Постановка проблеми. Розгляд категорії «правотворчість» є однією з першоосновних проблем доктринального вивчення та практичних реалізацій. Не викликає сумніву теза про те, що якість життя кожної пересічної людини пов'язана із якістю правотворчої діяльності. Одним із завдань сьогодення, таким чином, виступає усвідомлення необхідних складових процесу удосконалення правотворчого механізму, а також оперативного прийняття нормативно-правових актів щодо найбільш нагальних завдань суспільного розвитку: економічних, політичних, соціальних тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали ідеї та думки, що містяться у працях вчених, які зробили відповідний внесок у заявлену проблематику, зокрема це: С. Бобровник, А. Колодій, О. Копиленко, О. Кот, Н. Кузнєцова, Н. Оніщенко, О. Петришин, С. Плавич, О. Скрипнюк, Ю. Шемшученко. Поряд з тим значна кількість аспектів цього питання набуває нових векторів розвитку у зв'язку з військовою агресією РФ і потребують додаткового дослідження.

Метою статті є дослідження змісту категорії «правотворчість», відповідних правових форм, історичних засад розвитку цього поняття, інтерпретацій у сучасній науковій доктрині та практиці.

Виклад основного матеріалу. Складні й неоднозначні процеси, що відбуваються й у сфері міжнародних відносин, і в розвитку національної правової системи, і в функціонуванні інститутів та інституцій сьогодення, не могли не відбитися на процесах, що прямо або опосередковано пов'язані з правотворчістю, зокрема з правотворчою діяльністю.

Більше того, як нам видається, серед наукових юридичних проблематик багато питань, пов'язаних із воєнним станом, який запроваджений у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну, а також проблематик, що зорієнтовані на період миробудівництва. Відразу наголосимо, що не слід «категорично», «безумовно» розмежовувати вищезгадані спрямування в найближчому майбутньому. Більше того, зазначимо, що юридичні практики і доктринальні напрацювання, які виникають або стосуються дії сфер життєдіяльності людини під час воєнного стану, «пуповинним зв'язком» пов'язані з процесами майбутнього миробудівництва. Це і створення міжнародного трибуналу; це відповідальність держави – спонсора тероризму та її пособників; це питання «відновлювального» етапу і періоду; це питання прав людини від компенсаторних заходів до забезпечувальних механізмів; це вибудовування нових запобіжників міжнародного права, міжнародного гуманітарного права, підвищення ефективності окремих міжнародних інституцій; гарантійні заходи, а також реалізація усіх необхідних умов і засад вступу України в Європейський Союз тощо.

Відразу хочемо зацентувати увагу на тому, що у цьому питанні мають вирізнятися сутнісні та інструментальні чинники, причому і сутнісні, і технічні складові заслуговують на увагу. Про це йшлося на засіданні НКР при Голові Верховної Ради України 11.01.2023. Доречним у цьому контексті є таке: йшлося про необхідність удосконалення загальнотеоретичних і галузевих спрямувань чинного законодавства та правотворчої діяльності. У цьому контексті варто звернутися до суто наукової або сутнісної складової щодо означених процесів.

Одразу зауважимо, що, здавалося б, суто теоретичне спрямування, пов'язане з правотворчою діяльністю, має надзвичайно важливе практичне значення, оскільки є безумовною впевненістю,

що якість нашого життя залежить саме від якості правотворчості взагалі та її результативності зокрема.

Правотворчість, як явище соціальної дійсності, відіграло й відіграє значну, якщо не першоосновну роль у розвитку багатьох цивілізацій. Так, важко переоцінити значення стародавніх джерел права для правового «насичення» відповідних державних утворень. Прикладом може слугувати: законник Хаммурапі (18 ст. до н. е.), де зазначалося, що призначення права в тому, щоб «сильні» не ображали «слабшого» [1, с. 25–30]. Своєрідно забезпечувалася гласність права: серед подібних ілюстративних підтверджень – Закони Драконта (7 ст. до н. е.), що викарбовувалися на кам'яних стеллах, Закони 12 таблиць (5 ст. до н. е.) – викарбувалися на 12 дерев'яних дошках, Кодекс Сеті I, що мав «скельну форму», тобто був викарбуваний на скелях (13–12 ст. до н. е.) тощо.

Правовий розвиток завжди супроводжується відповідним або «невідповідним» розумінням справедливості (стародавні джерела викристалізуються крізь ордалії, таліон, кровну помсту тощо).

Отже, можемо констатувати, що належні правила поведінки, дозволи і заборони, що діяли в суспільстві, стають орієнтирами темпорально-просторового правового розвитку.

Повертаючись до етапу сьогодення, сучасного розвитку людства, хотілося б наголосити, що правотворчий процес – це завжди двоєдина цілеспрямована діяльність: громадянського суспільства та відповідних правотворчих органів.

У контексті зазначеного, систематизуючи погляди провідних вчених на проблематику правотворчості, спробуємо насамперед виокремити такі характерні їх риси та особливості:

1) правотворча діяльність – це трансформація (за допомогою правових приписів) суспільних відносин у систему правовідносин;

2) це процес ознайомлення з правовими потребами суспільства, що супроводжується відповідними встановленими процедурами;

3) це встановлена законом процедурна діяльність державних органів по створенню нових правових норм;

4) це напрям діяльності держави, пов'язаний з офіційним закріпленням норм права шляхом формування приписів, їх зміни, доповнення та скасування. Правотворчість спрямована на створення та вдосконалення єдиної, внутрішньоузгодженої системи норм, що регулюють суспільні відносини. Юридичний характер правотворчості визначається процесом надання правовим нормам загальнообов'язкового характеру. Правотворчість – особливий різновид юридичної діяльності [2, с. 721].

Таким чином, продовжуючи дефініційний ряд, пов'язаний з категорією «правотворчість», варто особливо виділити дефініцію, наведену в проєкті Закону «Про правотворчу діяльність» № 5707 від 25.06.2021 (найбільш сучасний проєкт нормативно-правового акта, поданий на розгляд, пов'язаний з категорією, що аналізується). Правотворча діяльність – це діяльність з планування, розробки проєкту нормативно-правового акта (його концепції) та прийняття (видання) нормативно-правового акта, метою якої є правове врегулювання та/або охорона суспільних відносин. Правотворча діяльність в Україні регламентується Конституцією України, цим Законом, іншими законами України та підзаконними нормативно-правовими актами [3].

Після дефініційної «розвідки» логічно перейти до тієї мети, що покладається і закладалася в категорію «правотворчість», а саме – обґрунтування, оновлення, удосконалення і зміни в правовому масиві.

Ще одним блоком, який необхідно обмірковувати, коли йдеться про правотворчість, є, на нашу думку, елементний склад питань, а саме: а) прогнозування нормативної форми того чи іншого акта; б) визначення органу або суб'єкта, уповноваженого приймати прогнозований нормативно-правовий акт; в) визначення форми прогнозованого нормативно-правового акта; г) підготовка, прийняття чи зміна відповідного акта в рамках обов'язкових процедур; д) вияв неефективних правових актів, у тому числі таких, що не відповідають кризовим ситуаціям, як-то: агресивні прояви інших держав, недовіра запобіжних інститутів (міжнародне право, міжнародне гуманітарне право), руйнування національних правових порядків, неефективність дії в таких умовах національних правових систем.

Щодо правотворчого процесу слід зазначити, що можна вести мову не тільки про відповідні цілі, а й і про відповідні завдання. Серед них вважаємо за необхідне наголосити на двох групах: 1) удосконалення механізму правотворчості; 2) необхідність оперативного прийняття нормативно-правового акта, що є найбільш відповідним наявним соціально-економічним, політичним та соціальним факторам розвитку суспільства.

Щодо першого завдання (удосконалення механізму правотворчості) необхідно наголосити на перевірених практикою процедурах, методах і способах. Вивчення міжнародно-правової практики надає можливість ознайомлення з таким. Наприклад, у Бельгії, в Інституті соціального права на вимогу Уряду розробляється нормопроектувальна система під назвою «*SOLON*» для визначення якості законодавства, яка містить матеріальний критерій (зміст нормативно-правових актів) і формальний критерій (структура, спосіб оформлення тощо). Більше того, така ідея не є ноу-хау, адже подібні системи вже застосовуються в Королівстві Нідерландів (LEPA, OBW), в Італійській Республіці (Lexidit, Lexeditor IRI_AI, Arianna, Norma). Існує навіть ціла наука «*legimatics*», яка займається вивченням і дослідженням можливостей комп'ютерної техніки. Учені Інституту соціального права виділяють такі переваги системи «*SOLON*»:

- 1) допомагає нормопроектуванню (на стадії прогностики) уникнути помилок;
- 2) допомагає створювати законопроекти швидше та у більш високопродуктивний спосіб;
- 3) застосовує керівні принципи при прогнозуванні нормативно-правових актів (про це докладніше далі);
- 4) відіграє важливу роль, оскільки галузеві експерти часто не мають юридичної освіти.

Нормотворчість у Королівстві Нідерландів привертає увагу наявністю та застосуванням алгоритмів створення правових норм, які перетворюють формули на юридичні норми, що значно спрощує та прискорює процес правотворчості, але при цьому потребує спеціальних математичних знань і знання інформатики. Цей досвід успішно започаткований у вітчизняних закладах вищої освіти.

Ще одна презентація: у Латвії традиційно «співпрацюють» дві установи, відповідальні за удосконалення нормопроектувальної техніки, якість правотворчого процесу – Міністерство юстиції та Державна канцелярія. Відповідні положення щодо порядку розроблення нормативних актів закріплені в кількох документах. Так, першим з них є постанова Кабінету міністрів Латвії «Про правила розробки проєктів нормативних актів» від 03.02.2003. Ухвалення зазначених Правил, на думку місцевих фахівців, по-перше, забезпечує єдність у застосуванні техніки нормопроектування, а по-друге, закріплює обов'язкові вимоги у сфері правотворчості в широкому сенсі цього поняття. Проте одним із недоліків, на їх думку, є відсутність вказівки на використання належних інструментів нормопроектувальної техніки у випадку існування альтернативних можливостей у нормопроектуванні. Другим документом є Посібник для підготовки нормативних актів. Варто зазначити, що Посібник має значну практичну цінність, адже розкриває теоретичні та практичні аспекти використання її засобів і прийомів, а також містить вказівки щодо додержання мовних, стилістичних вимог, правил граматики нормативно-правових актів. Водночас, на жаль, Посібник має лише рекомендаційний характер [4, с. 261].

Щодо другого завдання (оперативне прийняття нормативно-правового акта), що є найбільш відповідним політико-соціальним реаліям розвитку суспільства, варто підкреслити, що правотворча діяльність зумовлює інтереси громадянського суспільства, держави, соціальних груп, але переліком інтереси Людини.

Як зазначають теоретики права, на оперативність правотворчого процесу впливають декілька видів факторів: 1) ті, що визначають предмет правового регулювання; 2) ті, що виражають позиції учасників правотворчої діяльності; 3) суто юридичні фактори. Розкриваючи ці три групи факторів, варто зазначити, що в сукупності вони групуються на економічні, політичні, соціальні, ідеологічні, національні, міжнародні та правові. Крім перелічених факторів, велику роль відіграє внутрішній розвиток самої національної правової системи.

І декілька зауважень про форми правотворчої діяльності. Вивчаючи національний і міжнародний досвід, можна зробити такі узагальнення: правотворчість, правотворчий процес здійснюються в різних формах: законодавча діяльність, правотворча діяльність судових органів (США, Велика Британія), правотворчість центральних і місцевих органів державного управління. У такий спосіб

можемо акцентувати, що саме законотворчий процес є домінуючим видом правотворчого процесу, що справляє визначальну роль в удосконаленні усієї правотворчої діяльності.

Ще один аспект нашого розгляду. Хотілося б особливо підкреслити роль громадянського суспільства в сучасних правотворчих процесах. Саме глобалізоване громадянське суспільство «ініціює» багато процесів щодо допомоги Україні в боротьбі з агресією РФ.

Надзвичайно важливою є теза, до якої ми звертались на початку нашого викладу – теоретичні положення повинні як ніколи тісно бути пов'язаними саме з практичними потребами суспільства, держави та людини. Найактуальнішою темою, що демонструє таку пов'язаність, є взаємодія сучасного громадянського суспільства і Збройних Сил України. Спробуємо це продемонструвати в контексті сучасних проблем правотворчості.

Варто акцентувати увагу на тому, що саме держава на законодавчому рівні затверджує основні засади і норми взаємодії інститутів громадянського суспільства та Збройних Сил України, яка охоплює широкий спектр проблем, серед яких можна виокремити:

- 1) характер ставлення населення до Збройних Сил (рівень довіри, ступінь упевненості в їх здатності захистити суспільство і державу);
- 2) наявність демократичного контролю з боку інститутів громадянського суспільства;
- 3) престижність військової служби та професії військовослужбовця;
- 4) моральна готовність населення до захисту своєї Вітчизни і підтримки Збройних Сил;
- 5) готовність суспільства на матеріальні витрати щодо утримання та забезпечення нормального функціонування армії тощо [5, с. 7].

Крім цього, окремим вектором взаємодії інститутів громадянського суспільства та Збройних Сил України є волонтерська діяльність, яка регулюється Законом України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 (з наступними змінами і доповненнями). Відповідно до ст. 1 цього Закону волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. При цьому одними із найважливіших напрямів здійснення волонтерської діяльності є, безсумнівно, такі:

- 1) надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі й стримування збройної агресії РФ у Донецькій і Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією РФ проти України та/або іншої країни проти України;
- 2) надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації;
- 3) надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії РФ проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України;
- 4) надання волонтерської допомоги особам / сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією РФ проти України та/або іншої держави проти України.

У цьому сенсі варто звернути увагу на те, що надання волонтерської допомоги, яка є однією з форм благодійної діяльності і передбачає роботи та послуги, що безоплатно виконуються та надаються волонтерами, зумовлює потребу здійснення адекватного державного та громадського контролю за нею. Адже волонтерська діяльність, особливо та, яка стосується допомоги Збройним Силам України у період війни та, відповідно, правового режиму воєнного стану, потребує залучення великих обсягів тих чи інших матеріальних ресурсів, зокрема коштів і майна. У зв'язку із цим у процесі здійснення волонтерської діяльності можуть мати місце зловживання, які потребують належної, своєчасної та ефективної реакції з боку відповідних контролюючих суб'єктів, спрямованих як на усунення причин і умов, що їм сприяли, так і подолання їх негативних, шкідливих соціальних наслідків.

Однак, на жаль, але питання правового забезпечення правотворчого контролю за волонтерською діяльністю так і не набуло втілення у нормах зазначеного вище Закону, що слід визнати

прогалиною у цій сфері, яка має бути подолана Верховною Радою України з урахуванням напрацювань шляхом громадських та інших необхідних експертних консультацій.

Більше того, належної правової деталізації вимагає норма ст. 13 Закону України «Про волонтерську діяльність», яка закріплює, по суті, декларативне положення щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері волонтерської діяльності. Адже конкретна юридична відповідальність за порушення норм чинного законодавства, зокрема адміністративна та кримінальна, є однією з найважливіших правових гарантій забезпечення ефективності, передбачуваності та прогресивного розвитку відповідних суспільних відносин.

Окрім зазначених вище, одним із найважливіших напрямів взаємодії громадянського суспільства та Збройних Сил України є захист прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців, що включає в себе сукупність різних аспектів, зокрема, питання розробки, виробництва та постачання сучасних видів озброєння, постачання продуктів харчування та ліків військовим формуванням Збройних Сил України, здійснення необхідних державних закупівель у цих сферах, захист окремих громадянських і соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей тощо.

У цьому сенсі важливо наголосити, що засадами або принципами діяльності Збройних Сил України відповідно до ст. 11 Закону України «Про Збройні Сили України» є вірність конституційному обов'язку та військовій присязі, принцип верховенства права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав і свобод, принцип гласності, відкритості для демократичного цивільного контролю тощо.

Висновки. З огляду на наведене, можемо зробити такі висновки:

1. Сучасна правова доктрина демонструє потужний внесок у розробку категорії «правотворчість», оскільки в монографічних, підручникових та енциклопедичних виданнях наведена достатня кількість визначень цього поняття. Особливо акцентуємо на дефініції, наведеній у проєкті Закону «Про правотворчу діяльність» № 50707 від 25.06.2021 (найбільш сучасний проєкт нормативно-правового акта, поданий на розгляд). Правотворча діяльність – це діяльність з планування, розробки проєкту нормативно-правового акта (його концепції) та прийняття (видання) нормативно-правового акта, метою якої є правове врегулювання та/або охорона суспільних відносин.

2. Метою правотворчої діяльності пропонується визначати обґрунтування, оновлення, удосконалення і зміни в правовому масиві.

3. Елементний склад питань, які підлягають вивченню, такий: а) прогнозування нормативної форми того чи іншого акта; б) визначення органу або суб'єкта, уповноваженого приймати прогнозований нормативно-правовий акт; в) визначення форми прогнозованого нормативно-правового акта; г) підготовка, прийняття чи зміна відповідного акта в рамках обов'язкових процедур; г) вияв неефективних правових актів, у тому числі таких, що не відповідають кризовим ситуаціям, як-то: агресивні прояви інших держав, недовіра запобіжних інститутів (міжнародне право, міжнародне гуманітарне право), руйнування національних правових порядків, неефективність дії в таких умовах національних правових систем.

4. Серед поставлених завдань при вивченні процесу правотворчості слід наголосити на двох групах: 1) удосконалення механізму правотворчості; 2) необхідність оперативного прийняття нормативно-правового акта, що є найбільш відповідним наявним соціально-економічним, політичним і соціальним факторам розвитку суспільства.

5. Окремого вивчення потребують форми, в яких здійснюється правотворчість і правотворчий процес.

6. Важливого значення набуває вивчення проблеми правового забезпечення взаємодії громадянського суспільства та Збройних Сил України.

Список використаних джерел

1. Оніщенко Н. М. Гласність у праві: деякі аспекти вивчення та розгляду. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 25–30.
2. Бобровник С. В., Щербельський В. Є. Правотворчість. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2012. С. 721.

3. Про правотворчу діяльність: проект Закону України № 5707 від 25.06.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355
4. Петришина М. О., Мала Т. С. Нормопроектувальна техніка як засіб формування системи дієвого та ефективного законодавства в Україні: теоретико-правовий. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2014. № 3.
5. Взаємодія Збройних Сил України з громадянським суспільством: довідник / Л. О. Кравченко, Т. А. Нікітюк, В. Л. Лукічов, В. В. Арнаутова / за заг. ред. Л. О. Кравченко. Київ, 2021. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/4/510533.pdf>

References

1. Onishchenko N. M. Hlasnist v pravi: deiaiki aspekty vyvchennia ta rozghliadu. *Biuletен Ministerstva yustytisii Ukrainy*. 2013. № 2. S. 25–30.
2. Bobrovnyk S. V., Shchebelskyi V. Ye. Pravotvorchist. *Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / za red. akad. NAN Ukrainy Yu. S. Shemshuchenka*. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2012. S. 721.
3. Pro pravotvorchu diialnist: proiekt Zakonu Ukrainy № 5707 vid 25.06.2021 r. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355.
4. Petryshyna M. O., Mala T. S. Normoproektualna tekhnika yak zasib formuvannia systemy diievoho ta efektyvnogo zakonodavstva v Ukraini: teoretyko-pravovyi. *Aktualni pytannia publichnoho ta pryvatnoho prava*. 2014. № 3.
5. Vzaiemodiia Zbroinykh Syl Ukrainy z hromadianskym suspilstvom: dovidnyk / Kravchenko L. O., Nikitiuk T. A., Lukichov V. L., Arnautova V. V. / za zah. red. L. O. Kravchenko. Kyiv, 2021. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/4/510533.pdf>

Онiщенко Н. М. Правотворчiсть: проблеми сьогодення

У статті аналізується категорія «правотворчiсть». В одному з блоків розглядаються історичні підвалини. Правотворчiсть, як явище соціальної дійсності, відігравало і відіграє значну, якщо не першоосновну роль, у розвитку багатьох цивілізацій. Так, важко переоцінити значення стародавніх джерел права для правового «насичення» відповідних державних утворень. Правовий розвиток завжди супроводжується відповідним або «невідповідним» розумінням справедливості (стародавні джерела викристалізуються крізь ордалії, таліон, кровну помсту тощо).

Ще одним вектором розгляду є теоретичні узагальнення: правотворча діяльність – це трансформація (за допомогою правових приписів) суспільних відносин у систему правовідносин; це процес ознайомлення з правовими потребами суспільства, що супроводжується відповідними встановленими процедурами; це встановлена законом процедурна діяльність державних органів по створенню нових правових норм; це напрям діяльності держави, пов'язаний з офіційним закріпленням норм права, шляхом формування приписів, їх зміни, доповнення та скасування. Правотворчiсть спрямована на створення та вдосконалення єдиної, внутрішньоузгодженої системи норм, що регулюють суспільні відносини. Юридичний характер правотворчості визначається процесом надання правовим нормам загальнообов'язкового характеру. Правотворчiсть – особливий різновид юридичної діяльності.

Авторка, продовжуючи дефініційний ряд, пов'язаний з категорією «правотворчiсть», особливо акцентує на дефініції, наведеній у проекті Закону «Про правотворчу діяльність» № 5707 від 25.06.2021 (найбільш сучасний проект нормативно-правового акта, поданий на розгляд, пов'язаний з категорією, що аналізується). Правотворча діяльність – це діяльність з планування, розробки проекту нормативно-правового акта (його концепції) та прийняття (видання) нормативно-правового акта, метою якої є правове врегулювання та/або охорона суспільних відносин. Правотворча діяльність в Україні регламентується Конституцією України, цим Законом, іншими законами України та підзаконними нормативно-правовими актами. У публікації також визначена мета процесу правотворчості (обґрунтування, оновлення, удосконалення та зміни в законах та підзаконних актів). Окремий напрям дослідження зосереджений на практичних питаннях, пов'язаних з правотворчою діяльністю, зокрема з оптимізацією роботи Верховної Ради України.

Ключові слова: правотворчiсть, правотворча діяльність, процедури правотворчої діяльності, завдання правотворчого процесу, форми правотворчого процесу, фактори, що визначають правотворчий процес.

Onishchenko N. M. Law-making: problems of today

The article is devoted to the analysis of the «law-making» category. In one of the blocks, historical foundations are considered. Law-making, as a phenomenon of social reality, played and plays a significant, if not primary, role in the development of many civilizations. Yes, it is difficult to overestimate the importance of ancient sources of law

for the legal «saturation» of the relevant state entities. Legal development is always accompanied by an appropriate or «inappropriate» understanding of justice (ancient sources are crystallized through ordeals, talion, blood revenge, etc.).

Another vector of consideration is theoretical generalizations: law-making activity is the transformation (with the help of legal prescriptions) of social relations into a system of legal relations; it is a process of familiarization with the legal needs of society, accompanied by the corresponding established procedures; this is the legally established procedural activity of state bodies to create new legal norms; this is the direction of the state's activity, related to the official consolidation of legal norms, through the formation of prescriptions, their changes, additions and cancellations. Law-making is aimed at creating and improving a single, internally consistent system of norms that regulate social relations. The legal nature of law-making is determined by the process of giving legal norms a universally binding character. Law-making is a special type of legal activity.

Thus, continuing the definitional series related to the category «law-making», we would like to emphasize the definition given in the Draft Law «On Law-making Activity» No. 5707 dated 25.06.2021 (the most modern draft of the normative legal act submitted for consideration, associated with the analyzed category). Law-making activity is the activity of planning, development of a draft of a normative-legal act (its concept) and adoption (issuance) of a normative-legal act, the purpose of which is legal regulation and/or protection of social relations. Law-making activity in Ukraine is regulated by the Constitution of Ukraine, this Law, other laws of Ukraine, and secondary legal acts. The publication also defines the basis of the law-making process (justification, updating, improvement and changes in laws and by-laws). A separate direction of research is focused on practical issues related to law-making activities, in particular, optimization of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine.

Key words: law-making, law-making activity, procedures of law-making activity, tasks of the law-making process, forms of the law-making process, factors determining the law-making process.

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-20-26